

Siedem dokumentów i listów Mikołaja Krzysztofa „Sierotka” i Albrychta Władysława Radziwiłłów z końca XVI i początku XVII wieku dotyczących dziesięcin i innych świadczeń dla kościoła w Czernawczycach i prepozytury Św. Barbary w Brześciu¹

ŁUKASZ GOŁASZEWSKI

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego

e-mail: lukaszgolaszewski@uw.edu.pl

Słowa kluczowe: dziesięciny w Wielkim Księstwie Litewskim, Kościół katolicki w Brześciu, Kościół katolicki w Czernawczycach, Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka”, Albrycht Władysław Radziwiłł, relacje między magnatami a duchowieństwem katolickim w Rzeczypospolitej polsko-litewskiej.

Dzieje dziesięciny w Wielkim Księstwie Litewskim, w tym sporów między duchowieństwem katolickim obu obrządków a szlachtą – inaczej niż w przypadku Korony – nie doczekały się jak dotąd szerszych badań. Atoli dysponujemy wydawnictwami źródłowymi i opracowaniami, w których wzmiankowane jest to świadczenie i problemy z nim związane². Szereg danych na ten temat zawie-

- 1 Kwerendę źródłową przeprowadzono dzięki dofinansowaniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego RP w ramach programu „Diamentowy Grant” (decyzja nr 0081/DIA/2012/41).
- 2 Zob. np. *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys*, 1 dalis, XVI–XVII amžiai, sudarė K. Jablonskis, Vilnius, 1959, nr 92, s. 304; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, sudarė R. Jurgaitis, A. Stankevič, A. Verbickienė, (Fontes Historiae Parliamentorum Lituanicorum, t. 1), Vilnius, 2015, s. 127, 133; A. Baliulis, *Asesorių teismo sprendimai dėl bažnyčių turto ir dešimtinės XVII a.*, in: *Lituanistica*, t. 68, 2004, nr 4, p. 23–35; A. Buczyło, *Dokument fundacyjny Jerzego Ilinicza z 1520 roku dla kościoła w Białej Podlaskiej*, in: *Rocznik Li-*

rają oczywiście źródła rękopiśmienne, przechowywane w różnych archiwach i bibliotekach³. Dlatego zdecydowaliśmy się ogłosić drukiem kolekcję mało znanych dokumentów radziwiłłowskich z końca XVI i początku XVII wieku, dotyczących dziesięcin dla kościoła w radziwiłłowskich Czernawczycach⁴ i prepozytury Św. Barbary w Brześciu⁵. Są nimi zarządzenia Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki”⁶ i Albrychta Władysława Radziwiłła⁷ z lat 1578, 1589 i 1633

tuaniśczyzny, t. 5, 2019, s. 238, 243–244; Ł. Gołaszewski, *Konflikty o dziesięcinę w dawnej Rzeczypospolitej. Aspekty prawne i społeczne na przykładzie parafii Kobylin na przełomie XVI–XVII wieku*, rozprawa doktorska, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2021, s. 80, 98–99.

- 3 W instrukcji sejmiku nowogródzkiego z 30 marca 1607 r. znalazł się postulat dotyczący dziesięciny – aby sprawy tych, którzy nie składali tego świadczenia *circa annum 1578*, zostały odesłane do kompozycji, z przyznaniem szlachcicowi pierwszeństwa w odprysiężeniu się, że dziesięcin nie składał i odrzuceniem dowodów z ksiąg beneficjów: zob. Biblioteka PAU i PAN w Krakowie, sygn. 360, k. 198–203v (za informację o tym źródle dziękuję Prof. A. Zakrzewskiemu). Z kolei Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka” w 1596 r. uposażył kościół w Białej dziesięcinami m.in. z pewnych gruntów w Ciciborze i Terebelli, a w połowie XIX w. władze administracyjne Królestwa Kongresowego zajmowały się m.in. problemem wymiaru tego świadczenia – zob. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej – AGAD), III Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 701, s. 1–32.
- 4 Dzisiejsze Чернавчицы to wieś na Białorusi w rejonie brzeskim obwodu brzeskiego leżąca na północ od Brześcia. Historię parafii i kościoła oraz jego obecny stan i wyposażenie omawia K. Kolendo-Korczak, Kościół parafialny p.w. Trójcy Św. w Czernawczycach, in: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa brzeskoliteńskiego*, t. 2, red. nauk. A. Oleńska, (Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, red. nauk. J. K. Ostrowski, cz. 5), Kraków, 2014, s. 117–139. Dzieje miejscowości od II połowy XV do II połowy XVI wieku, gdy należała ona do Iliniczów, kreślą P.A. Аляхновіч, С.А. Рыбчонак, А.І. Шаланда, *Род Іллінічаў у Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVI стст.: радавод, гербы, уладанні*, Мiр, 2015, s. 259–261; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku*, Wrocław, 1951, s. 98–99.
- 5 Dziś nieistniejący. Iliniczowie posiadali grunty pod Brześciem z dworem i prepozyturą, tworzące jurydykę; nowy kościół Św. Barbary wspomniany w testamencie Jerzego Ilinicza z 1526 r. W 1568 r. wnuk tegoż Jerzego, również Jerzy, zapisał te dobra Mikołajowi Krzysztofowi Radziwiłłowi „Sierotce” – zob. P.A. Аляхновіч, С.А. Рыбчонак, А.І. Шаланда, *Род Іллінічаў...*, s. 223.
- 6 Biogram: H. Lulewicz, *Radziwiłł Mikołaj Krzysztof zw. Sierotką (1549–1616)*, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, Kraków, 1987, s. 349–361 – oraz biografia – T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616) – wojewoda wileński*, Warszawa, 2000.
- 7 Życiorys: H. Lulewicz, *Radziwiłł Albrycht Władysław (1589–1636)*, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, Kraków, 1987, s. 140–143.

dla administratorów dóbr czernawczyckich oraz listy tego ostatniego do niewymienionego z imienia i nazwiska plebana czernawczyckiego z lat 1621–1622 i 1624. Jednak szczęśliwie w ówczesnych księgach konsystorza janowskiego diecezji łuckiej został jako pleban w Czernawczycach wymieniony ksiądz Jan Czarkowski, który najpewniej był odbiorcą wydawanych listów⁸.

Odpisy, którymi dziś dysponujemy, zostały sporządzone 21 marca 1664 r. w Łomazach na podstawie dokumentów, które ks. Walerianowi Różewskiemu kantorowi łączyckiemu, sekretarzowi królewskiemu i wizytatorowi generalnemu diecezji łuckiej oraz towarzyszącemu mu w charakterze pisarza ks. Wojciechowi Jaczewskiemu plebanowi w Czerwoncu i Suchożebrach, notariuszowi apostolskiemu, przedstawił niejaki Jan Koprowski w imieniu ks. Waleriana Judyckiego pisarza Wielkiego Księstwa Litewskiego, archidiacona wileńskiego, prepozyta w Trokach i Białej. Dokumentami tymi były akt fundacji kościoła w Czernawczycach na pergaminie i różne dokumenty papierowe dotyczące zarówno kościoła czernawczyckiego, jak też Św. Barbary w Brześciu⁹. Co do tych ostatnich dowiadujemy się, że fundacja i inne akta, które ksiądz Jan de Rubeis prepozyt kościoła Św. Barbary w Brześciu i pleban w Węgrowie zabrał do tej plebanii spłonęły wraz z nią; jednak między papierami kościoła czernawczyckiego znaleziono notatkę tegoż księdza dotyczącą nadania wspomnianej prepozyturze dziesięciny snopowej z folwarku Demianicze¹⁰. Miała być ona skła-

8 Archiwum Diecezjalne w Siedlcach (dalej – ADS), sygn. D 21, k. 87 (wpis z 21 lutego 1623). W świetle spisu zawartości zachowanych ksiąg konsystorskich z lat 1616–1626 w żadnej z nich nie znajduje się akt instytucji kolejnego plebana w Czernawczycach, z czego wynika, że to właśnie ks. Czarkowski jest adresatem wydawanych listów.

9 ADS, sygn. D 149, k. 152. Część najstarszych dokumentów (z końca XV i początku XVI wieku) została ingrosowana 1 września 1539 r. do ksiąg diecezji rządzonej wówczas przez biskupa Jerzego Chwalczewskiego – to właśnie wypis z nich pod pieczęcią biskupa Bernarda Maciejowskiego przedstawiono wizytatorowi (tamże, k. 158–158v). Następnie okazano wypis z tychże ksiąg, obejmujący czynności prawne z 1539 r. dotyczące kościoła czernawczyckiego, również wydany za pontyfikatu biskupa Maciejowskiego (tamże, k. 159–159v).

10 Tamże, k. 161–161v. Według tej notatki owa fundacja miała zostać nadana „anno 1524 feria quinta Assumptionis Beatae Mariae Virginis” – jednak w tym roku Wniebowzięcie NMP wypadło w poniedziałek, a czwartkiem był 18 sierpnia. O spaleniu plebanii i dokumentów prepozyturę informował także ks. Waleriana Judyckiego listem z 20 kwietnia 1656 r. ks. Mikołaj Sistrzewitowski kanonik i oficjał generalny łucki – zob. tamże, k. 163–163v. Demianicze (Дзяменічы) to wieś na Białorusi w rejonie żabińskim obwodu brzeskiego, leżąca w środku trójkąta, którego wierzchołkami są Brześć, Żabinka i Kamieniec, a na północny wschód od Czernawczyc.

dana co roku z żyta, jęczmienia i owsa, a towarzyszyć jej miało 6 połci słoniny i 2 beczi grochu, jednak między tymi papierami zachował się kwit księdza de Rubeis, który 16 listopada 1654 r. przyjął zamiast tego 180 złotych od Jana Kaczanowskiego¹¹. Można zatem domniemywać, że któryś z plebanów czernawczyckich był także prepozytem kościoła Św. Barbary w Brześciu i w taki sposób powstał przedstawiony wizytatorowi w 1664 r. zbiór dokumentów.

Księga o sygnaturze D 149 z Archiwum Diecezjalnego w Siedlcach zawierająca akta tejsze wizytacji, obejmującej podlaską i brzeską część diecezji łuckiej (tzw. diecezję brzeską)¹² pochodzące z lat 1662–1664, została odnowiona w 1725 r.¹³. Składki ułożono inaczej: w pierwszej części księgi zebrano protokoły wizytacyjne i dekrety reformacyjne, a po karcie 137 odpisy dokumentów służących poszczególnym kościołom (w praktyce nie udało się – ze zrozumiałych względów – ściśle przeprowadzić tego podziału i odpisy dokumentów znajdujemy także wśród protokołów wizytacyjnych). Przy okazji tej renowacji księga została oprawiona w pomalowaną na ciemnobrązowo skórę, a na przedniej i tylnej stronie oprawy wyciśnięto pieczęć ówczesnego biskupa łuckiego, Stefana Rupniewskiego. Zachowała się jednak dawna foliacja, której analiza pozwoli w przyszłości na odtworzenie pierwotnego układu księgi¹⁴. Została ona spisana przez różne ręce, ale wszystkie wydawane obecnie zarządzenia i listy radziwiłłowskie wpisała jedna, zasadniczo reprezentująca włoskie modele pisma (kancelareskę, a jeszcze bardziej bastardę humanistyczną), z dodatkiem tradycji gotyckiej (np. długa litera „z”)¹⁵. Czytelność dokumentów nie budzi poważniejszych zastrzeżeń, dukt pochyły, długie laseczki i ogonki z pętelkami sprawiają niekiedy wrażenie przenikania się poszczególnych wierszy tekstu. Odstępny między nimi nie zawsze są jednakowe,

11 Tamże, k. 161v–162.

12 Podstawową monografią diecezji łuckiej w okresie wczesnonowożytnym jest praca ks. Ludwika Królika, *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*, Lublin, 1983. Autor omawia terytorium i granice diecezji na s. 95–103, a na s. 125 wyjaśnia, w jakich okolicznościach biskupi łuccy przyjęli podwójną tytulaturę „łuckich i brzeskich” (formalnie nigdy nie wydzielono diecezji brzeskiej).

13 Odpowiednia informacja: ADS, sygn. D 149, k. 137.

14 Odsyłając do poszczególnych kart tego rękopisu zawsze powołujemy się na foliację z połowy XX wieku, wykonaną sposobem maszynowym.

15 Por. J. Słowiński, *Rozwój pisma łacińskiego w Polsce XVI–XVIII wieku. Studium paleograficzne*, Lublin, 1992, s. 104–116.

linie z tekstem nie zostały też na każdej ze stron poprowadzone równolegle. Można domniemywać, że to pośpiech i niedostatek czasu przeszkodziły biegłemu pisarzowi w estetycznym dopracowaniu niektórych odpisów.

Prezentowane dokumenty przybliżają aktywność magnatów (właściciele wielkich dóbr) w obliczu różnorodnych problemów ze ściąganiem dziesięcin i podobnych świadczeń przez plebanów w ich dobrach. Odpowiedzialny za ich wydawanie był oczywiście miejscowy rządca, zatem magnat musiał korespondować nie tylko z plebanem, lecz także z namiestnikiem czy podstarościm. Niekiedy musiał przypominać temu ostatniemu o ciążyącym na nim obowiązku, a innym razem (jak w wydany niżej dokumencie nr 5) tłumaczyć plebanowi, że siła wyższa – panujący nieurodzaj – uniemożliwia wydanie dziesięciny. Bywał także mediatorem między nimi, tak spotykając się osobiście, jak w drodze korespondencji proponował różne rozwiązania (jak straszenie procesem w dokumencie nr 3). Niekiedy żądał dodatkowych informacji i dokumentów, aby podjąć właściwą decyzję. Jest zrozumiałe, że jako właściciel dóbr był osobą, do której spływały wszelkie skargi – także w jego własnym interesie leżał spokój i ład w jego dobrach. Najpewniej podobny sposób procedowania był powszechnie przyjęty w razie pojawienia się sporów między urzędnikami dworskimi a miejscową ludnością, nie tylko plebanami i najprawdopodobniej w całej Rzeczypospolitej, acz wymaga to dalszych badań. Można jednak wspomnieć o utworze Jakuba Ponętowskiego „Ziemiannin”, napisanym na prośbę Marcina Leśnowolskiego, kasztelana podlaskiego, przed rokiem 1586. Wśród warunków niezbędnych dla idealnego życia szlachcica-ziemiannina znalazł się także kościół, nawet w jednej jedynej jego wsi, „murowany, pewnym płatem nadany, swym tylko ludziom farę”¹⁶. Ów „pełny płat” to oczywiście dziesięcina w pieniądzu, przynależna parafii obejmującej tylko dobra szlachcica-ziemiannina, oczywiście jego własnej kolacji. Co interesujące i ważne, podmiot mówiący w tym utworze uznawał świadczenia na

16 Zob. Jakub Ponętowski, *Ziemiannin* [--] *napisany na prośbę P. Marcina Leśnowolskiego kasztelana podlaskiego*, in: *Staropolska poezja ziemiańska. Antologia*, opr. J.S. Gruchała i S. Grzeszczuk, Warszawa, 1988, s. 129. Utwór ten powstał przed 1586, został wydany anonimowo w 1588 w „Gospodarstwie” Anzelma Gostomskiego – zob. tamże, s. 356. W połowie XVII stulecia doczekał się wierszowanej parafrazy pióra Mikołaja Lubienieckiego, zatytułowanej „Kondycja szlachecka”, zachowanej w rękopisie datowanym na 1660 r. W wierszach 39–40 wymienia się kościół we wsi „pensyją nadany, / By swar o dziesięciny nie był z kapłany” – zob. tamże, odpowiednio s. 375–376, 262.

utrzymanie świątyni parafialnej za konieczne, acz zastrzegął, że powinna być ona na wszelkie możliwe sposoby związana z właścicielem dóbr. Naturalnie, zrealizowanie wszystkich tych warunków zwykle nie było możliwe, zarysowany w tym utworze ideał dobrze jednak oddaje zapatrywania przynajmniej niektórych jego odbiorców, a urzeczywistnić go mogli w pierwszym rzędzie magnaci, dysponujący kilkoma wsiami czy kluczami dóbr¹⁷.

Przygotowując niniejszą edycję stosowaliśmy się do wskazań zawartych w *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, opr. K. Lepszy, Warszawa 1953. Stosujemy zatem zasady transkrypcji tekstu (innymi słowy nie staramy się o literalne odtworzenie w edycji wydawanego przekazu przy pomocy liter zastosowanych przez pisarza i stosujemy dzisiejsze znaki pisarskie, starając się w niżej wydanym tekście odtworzyć każdy wyraz w jego dawnym brzmieniu, oczywiście na ile to możliwe) zaproponowane w załączniku A do teżej instrukcji z jednym istotnym odstępstwem: nie modernizowaliśmy pisowni nielicznych wyrazów zapożyczonych z łaciny (jak zaleca pkt 1 załącznika A), gdyż są one zrozumiałe dla badaczy, a z drugiej strony świadczą o przenikaniu się łaciny i języka polskiego. Zdecydowaliśmy się ponadto pozostawić początkowe i końcowe formuły grzecznościowe w listach oraz arengi i tytuły wystawców oraz odbiorców dokumentów – nadań dla kościoła czernawczyckiego. W pierwszym przypadku chcemy pokazać, jak w tych formułach magnat wyrażał swój stosunek do plebana, w kolejnym zależało nam na nieobcinaniu formuł zawierających zwrot o związaniu poleceniami magnata także kolejnych rządców jego dóbr. Wprowadzamy współczesną interpunkcję i własny podział tekstu na akapity. Wyjątkowo, ze względu na zwięzłość dokumentów i niewielką liczbę przypisów, zdecydowaliśmy się w przypadku tych ostatnich, tak tekstowych, jak i rzeczowych, na zastosowanie jednego, wspólnego ciągu przypisów dla przedmowy i edycji, numerowanych cyframi arabskimi. Rządcy dóbr czernawczyckich, którym nie poświęcono przypisów rzeczowych, nie zostali zidentyfikowani wśród adresatów listów do Radziwiłłów przechowywanych w dziale

17 Prowadząc kwerendy znalazłem listy marszałka wielkiego koronnego Franciszka Biełlińskiego z dyspozycjami do rządców swych dóbr mazowieckich i wielkopolskich (z 1 lipca i 20 czerwca 1752 roku) w których magnat nakazał im surowo pilnować, aby chłopcy wydawali dziesięciny wytyczne sprawiedliwie i przedwcześnie nie zabierali pło-
nów – AGAD, Archiwum Komierowskich, sygn. 7/7, k. nlb. (znajduje się tam także brudnopis analogicznej dyspozycji do rządcy dóbr sandomierskich, zapewne współczesnej).

V Archiwum Warszawskiego Radziwiłłów (AGAD). Poniższe listy Albrychta Władysława Radziwiłła nie posiadają odpisów w dziale IV ww. zespołu.

1.

Mikołaj Krzysztof Radziwiłł naznacza plebanom czernawczyckim tymczasowe świadczenie w ziarnie zamiast dziesięciny z folwarków czernawczyckiego i pokrowskiego.

Czernawczyce, 27 IX 1578

Oryginał: nieznan; został podpisany przez Radziwiłła i opatrzony jego pieczęcią, której obecność zaznaczono w kopii rysunkiem okręgu z napisem „Locus sigilli” w środku (kopia podpisu znajduje się po jego lewej stronie).

Kopia: ADS, sygn. D 149, k. 159v–160; najpewniej z oryginału, umieszczona wśród kolejnych odpisów innych dokumentów, zatytułowana „Pro eadem ecclesia”.

[k. 159v] Mikołaj Krzysztof Radziwiłł na Ołyce i Nieświeżu księżę, marszałek nadworny Wielkiego Księstwa Litewskiego namiestnikowi naszemu czernawczyckiemu¹⁸ panu Stanisławowi Mogilnickiemu¹⁹ i innym napotym będącym namiesnikom naszym.

Oznajmuję, iż którą dziesięcinę pleban czernawczycki ksiądz Andrzej Dąmbrowski²⁰ z folwarków czernawczyckiego i pokrowskiego²¹ od nas na funduszu ma opisaną²², tedy iż te folwarki z pewnych przyczyn są zepsowa-

18 Tak konsekwentnie w wydawanych źródłach zapisywana jest nazwa tej miejscowości.

19 Jako *praefectus Czarnawcziciensis* występuje w nadaniu Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki” dla kościoła czernawczyckiego z października 1585 r. – zob. ADS, sygn. D 149, k. 154v–155.

20 Nieznany wydawnictwom: V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVII a.*, Bažnyčios istorijos studijos, t. 2, Vilnius, 2009; V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVII a. II: Ad-denda et corrigenda*, (Bažnyčios istorijos studijos, t. 11), Vilnius, 2020.

21 Chodzi tu o Pokry, dziś wieś Покры w rejonie brzeskim obwodu brzeskiego na Białorusi, kilka kilometrów na północny zachód od Czernawczyc.

22 Wśród dokumentów przedstawionych wizytatorowi brak aktu, którym Radziwiłł potwierdzał czy określał takowe dziesięciny; jednak dziesięcina snopowa z folwarku czernawczyckiego ze wszystkich plonów prócz owsa została nowo wzniesionemu kościołowi parafialnemu nadana przez Iwazkę Ilinicza 5 maja 1471 r. i potwierdzona przez Jerzego Ilinicza 29 czerwca 1516 r. – ADS, sygn. D 149, odpowiednio k. 155v–156, 157v–158. Dokument z 1471 r. zachował się w oryginale: AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych,

ne i ziemia folwarkowa między poddane pomierzona i rozdana, dla czego ta dziesięcina pomienionemu plebanowi wydać się nie może, rozkazujemy abyście jemu dawali w każdy rok począwszy od roku tysiąc pięćset siedmdziesiąt dziewiątego na każdy Święty Marcin [11 XI] żyta beczek trzydzieści, jęczmienia beczek dwadzieścia, owsu beczek dwadzieścia. A jeśliby potem te folwarki nasze zaś naprawione byli, tedy księdzu plebanowi według funduszu naszego dziesięcina z tych folwarków ma być dawana, koniecznie tak mieć chcemy.

Dan [k. 160] z Czarnawczyc dnia 27 septembris 1578.

Tego dokładam, iż co się tu napisało dawać pomienionemu plebanowi to też ma być dawano i potomkom jego inszym plebanom czarnawczyckim.

2.

Mikołaj Krzysztof Radziwiłł potwierdza swoje wcześniejsze nadanie szpitalowi w Czarnawczycach 10 złotych i 6 beczek żyta z tamtejszych dóbr.

Czarnawczyce, 2 V 1589

Oryginał: nieznan; został podpisany przez Radziwiłła i opatrzony jego pieczęcią, której obecność zaznaczono w kopii rysunkiem okręgu z napisem „Locus sigilli” w środku (kopia podpisu znajduje się po jego lewej stronie).

Kopia: ADS, sygn. D 149, k. 160–160v; najpewniej z oryginału, umieszczona wśród kolejnych odpisów innych dokumentów, zatytułowana „Pro hospitali eiusdem ecclesiae”; z wyjątkiem pierwszego pozostałe wyrazy tytułu zapisano na razurze, widoczne kształty niektórych wyskrobanych liter (np. na miejscu „eiusdem” zapisano najpewniej „eadem”). Na prawo od okręgu symbolizującego pieczęć ręką bardzo podobną do ręki kopisty, acz jaśniejszym atramentem zapisano „Con[.]”²³.

[k. 160] Mikołaj Krzysztof Radziwiłł książę na Ołyce i Nieświeżu, hrabia na Szydłowcu i Miru namiestnikowi naszemu czarnawczyckiemu Hrehorowi Polczyckiemu i innym napotym będącym.

Jako było pierwiej listowne rozkazanie nasze i nadanie na szpital czarnawczycki, aby z dochodów czarnawczyckich w każdy rok dawano po dziesięci

sygn. 7336 (w tej samej kolekcji pod sygn. 7438 dyplom Jerzego Ilinicza z 1509 r. dotyczący kościoła w Czarnawczycach, jego odpis w ADS, sygn. D 149, k. 157).

23 Być może jest to skrót na *concordat*? – por. A. Cappelli, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, 7ma edizione ampliata e rinnovata da M. Geymonat e F. Troncarelli, Milano, 2011, s. 59.

złoty polski a żyta po sześć beczek, jedno jako nam dał sprawę ksiądz Paweł Dąmbrowski pleban mój terazniejszy czarnawczycki²⁴, że ten list mój przygodnie mu zginął. A tak rozkazujemy²⁵ i koniecznie to mieć chcemy, abyś te dziesięć złotych polski i sześć beczek żyta na szpital czarnawczycki każdego roku o Świętym Marcynie [11 XI] począwszy w tem roku ośmdziesiąt²⁶ dziewiątym i innych lat po sobie idących do rąk terazniejszego plebana czarnawczyckiego i potem będących wydawał, żadnej zwłoki nie czyniąc. Co tobie przy zeznaniu [k. 160v] plebańskim na liczbie w każdym roku przyjęto będzie.

Pisan w Czarnawczycach dnia 2 maja anno Domini 1589.

3.

Albrycht Władysław Radziwiłł do księdza Jana Czarkowskiego plebana w Czernawczycach.

Korelicze, 11 VIII 1621

Oryginał: nieznan; został podpisany przez Radziwiłła i opatrzony jego pieczęcią, której obecność zaznaczono w kopii rysunkiem okręgu z napisem „Locus sigilli” w środku (kopia podpisu znajduje się po jego lewej stronie).

Kopia: ADS, sygn. D 149, k. 162v; najpewniej z oryginału, umieszczona wśród kolejnych odpisów innych dokumentów, zatytułowana „Pro eadem ecclesia”. List nie wymienia nazwiska adresata.

Mój łaskawy księżu plebanie czarnawczycki,

Nie wiem dla której przyczyny nie oddaje W.Mści dziesięciny z Demienicz²⁷, jednak piszę do niego prosząc, aby onę W.Mści i za przeszły, i za ten rok oddał. Czego nie uczyni li²⁸ na prośbę moją, tedy postrasz go W.Mśc prawnym procesem, jednak proszę W.Mśc²⁹ wprzód onego molestuj, a onego nie

24 Znany jako tamtejszy pleban w 1585 r. – zob. V. Ališauskas, T. Jaszczol, L. Jovaiša, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVII a. II...*, nr 1944A, s. 118.

25 Poprawiono z „rozkazuieumu”.

26 Ewentualnie „ośmdziesiąt” – w rękopisie brak znaków diakrytycznych.

27 Chodzi tu o wspomnianą we wstępie dziesięcinę dla prepozytury Św. Barbary w Brześciu, skoro Radziwiłł pisze w jej sprawie do plebana w Czernawczycach, to zapewne ów ks. Czarkowski był prepozytem tego kościoła w Brześciu.

28 W podstawie wydania: „uczynili”.

29 Dwa możliwe znaczenia: „waza miłość” albo „waszą miłość”.

pozywaj W.Mśc, gdyż ja tam będę przed Świętym Michałem [29 IX 1621], tedy i w tym rozmówię się z panem Niemczynowskim³⁰.

Na ten czas się modlitwie waszej miłości zalecam. Datum z Korelicz die 11 augusti 1621.

W.Mści życzliwy przyjaciel i sługa.

4.

Albrycht Władysław Radziwiłł do księdza Jana Czarkowskiego plebana w Czernawczycach.

Szereszów, 1 IX 1621

Oryginał: nieznany; został podpisany przez Radziwiłła i opatrzony jego pieczęcią, której obecność zaznaczono w kopii rysunkiem okręgu z napisem „Locus sigilli” w środku (kopia podpisu znajduje się po jego lewej stronie).

Kopia: ADS, D 149, k. 162–162v; najpewniej z oryginału, umieszczona wśród kolejnych odpisów innych dokumentów, zatytułowana „Pro eadem ecclesia”. List nie wymienia nazwiska adresata.

[k. 162] Mój łaskawy księżu plebanie czernawczycki,

Piszę W.Mśc do mnie strony dziesięciny demienickiego[s] sobie należące, że pan Niemczynowski onej W.Mści za ten rok dać nie chce. Wprawdzie ma takie postanowienie ze mną, iż tylko w roku przeszłym 1620 powinien ją być W.Mści oddać, jakoż podobno i oddał. Jednak przytem excipował się i postanowiło z nim tak, aby on i za te dwie lecie wszędzie komu by należała onę wydawał, a ja przy expiowaniu arędy o nie mam się zgodzić. Przetoz będę się chciał z nim widzieć w przyszłą niedzielę da Bóg w Pieliszczach i nie zaniecham o tem pomówić, ale wiem pewnie, że od tego nie będzie.

30 Jarosz (Hieronim) Niemczynowski znany jest z jednego listu przechowywanego w AGAD, w dziale V Archiwum Warszawskiego Radziwiłłów, sygn. 10380, s. 1–3, z Czernawczyc, z 24 maja 1622 r., adresowanego do Albrychta Władysława Radziwiłła, dotyczącego różnych spraw finansowych i gospodarczych, wspomina „pana kanclerza”, czyli Lwa Sapiehę, a także wyjazd za 2 tygodnie do Wilna na trybunał. W świetle indeksu osobowego Niemczynowski nie widnieje w pracy A. Czwołka, *Piórem i buławą. Działalność polityczna Lwa Sapiehy kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń, 2012. Od 1618 r. Albrycht Władysław Radziwiłł był zięciem Sapiehy, a Bluwienicze nabył w 1622 r. właśnie od Niemczynowskiego za 14500 złotych (w 1629 r. zastawił je za 10 tysięcy złotych) – zob. H. Lulewicz, *Radziwiłł Albrycht Władysław (1589–1636)*, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, Kraków, 1987, s. 140–143.

Co się tycze Andrzeja Balwierza wójta terażniejszego, rozumiałem, że za bytnością W.Mści w Brześciu miał się z W.Mścią widzieć, ale jako z listu W.Mści widzę, iż i nie ukazał się W.Mści, a to podobno w czymś winnym się bydź czuje. Ja arbitrio W.Mści to poruczam jako temu, który wójta plebi podawać masz i jeśliby tak bydź miało, jako poddani do mnie suplikują, wolno go W.Mści zrzucić, a inszego [k. 162v] wójta nastawić, jeno czł[e³¹]ka dobrego, który by na poddanych ciężki nie był³².

Z tym się łasce i modlitwom W.Mści oddawam. W Szereszowie 1 septembris 1621.

W.Mści wolno czynić z tym co^[33] się zda, lubo tego zatrzymał, lubo innego obrał³⁴.

W.Mści unizony sługa.

5.

Albrycht Władysław Radziwiłł do księdza Jana Czarkowskiego plebana w Czarnawczycach.

Szereszów, 18 II 1622

Oryginał: nieznan; został podpisany przez Radziwiłła i opatrzony jego pieczęcią, której obecność zaznaczono w kopii rysunkiem okręgu z napisem „Locus sigilli” w środku (kopia podpisu znajduje się po jego lewej stronie).

Kopia: ADS, D 149, k. 162v–163; najpewniej z oryginału, umieszczona wśród kolejnych odpisów innych dokumentów, zatytułowana „Pro eadem ecclesia”. List nie wymienia nazwiska adresata.

[k. 162v] Mój łaskawy księżu plebanie,

Wspominał przede mną J.Mśc pan [k. 163v] Niemczynowski, że nie może wystarczyć ordynariom³⁵, które się dają z Czarnawczyc, przez nieurodzaj, któ-

31 Brak tej litery w podstawie wydania.

32 Ten wyraz najpierw zapisano na końcu wiersza (pierwszego u góry strony), aby następnie, po napisaniu większej partii tekstu z szerszym marginesem, wyskrobać go i napisać ponownie na początku drugiego wiersza.

33 W tym miejscu dwie-trzy litery napisano na innych już zapisanych.

34 Nie można wykluczyć, że to zdanie w oryginale zostało napisane własnoręcznie przez Radziwiłła, za czym przemawia jego położenie po dacie listu i zapisanie w kopii od nowego wiersza.

35 Zapisano „Ordynaryom”.

rego i W.Mśc podobno wyświadam[s]. A tak proszę W.Mśc abyś chciał do nowego poczekać ordynarii albo dziesięciny, która się W.Mści z Demienicz dawać powinna.

Oddawam się za tym łasce W.Mści. W Szereszowie 18 februarii 1622.

W.Mści uniżony sługa.

6.

Albrycht Władysław Radziwiłł do księdza Jana Czarkowskiego plebana w Czarnawczycach.

Szereszów, 4 II 1624

Oryginał: nieznany; został podpisany przez Radziwiłła, kopia podpisu znajduje się pod tekstem po prawej stronie karty.

Kopia: ADS, D 149, k. 160v–161; najpewniej z oryginału, umieszczona wśród kolejnych odpisów innych dokumentów, zatytułowana „Pro hospitali eiusdem ecclesiae”; z wyjątkiem pierwszych dwóch pozostałe wyrazy tytułu zapisano na razurze i z kleksem na skrócie za „-dem”, mimo to widoczne wyskrobane wyrazy „eadem ecclesia”. List nie wymienia nazwiska adresata.

[k. 160v] Miłościwy księżu plebanie czarnawczycki,

Widziałem zastanowienie [k. 161] W.Mści z panem Niemczynowskim o dziesięcinę bluwienicką³⁶, które zatrzymałem tu przy sobie aż³⁷ obaczę fundacją kościoła czarnawczyckiego, którą tak rozumiem, że W.Mśc masz u siebie, prosząc abyś mi ją W.Mśc posłał, obiecując w całe ją oddać W.Mści. Także i o list nieboszczyka pana ojca a dobrodzieja mego, który dał na ordynarię szpitalowi czarnawczyckiemu prosię³⁸, i za wiele lat zatrzymana jest ta ordynaria szpitalna prosię o wiadomość, oddając się zwykłej łasce W.Mści. Datum w Szereszowie die 4 februarii 1624.

W.Mści uniżony sługa.

36 Dziesięciny z folwarku w Bluwieniczach nadał kościołowi czarnawczyckiemu Jerzy Ilinicz 11 listopada 1501 r., a potwierdził 5 maja 1516 r. – zob. ADS, sygn. D 149, odpowiednio k. 156–156v, 157v–158. Dziś wieś Блүвiнiчi w rejonie i obwodzie brzeskim na Białorusi, leżąca na północny zachód od Czarnawczyc, między tą wsią a Pokrami.

37 Zapisano „asz”.

38 Dokument, który wydajemy pod numerem 2.

7.

Albrycht Władysław Radziwiłł potwierdza plebanom czarnawczyckim i ich poddanym prawo zbierania drewna na opał z miejscowych lasów.*Szereszów, 29 XII 1633*

Oryginał: nieznany; został podpisany przez Radziwiłła i opatrzony jego pieczęcią, której obecność zaznaczono w kopii rysunkiem okręgu z napisem „Locus sigilli” w środku (kopia podpisu znajduje się po jego lewej stronie).

Kopia: ADS, D 149, k. 160v; najpewniej z oryginału, umieszczona wśród kolejnych odpisów innych dokumentów, zatytułowana „Pro hospitali eiusdem ecclesiae”; z wyjątkiem pierwszych dwóch pozostałe wyrazy tytułu zapisano na razurze, mimo to widoczne wykrobane wyrazy „eadem ecclesia”.

Albrycht Władysław Radziwiłł książę na Ołyce i Nieświeżu, kasztelan³⁹ wileński, urodzonemu panu Stanisławowi Smiotance namiestnikowi memu czarnawczyckiemu.

Oznajmuję i chcę to mieć, abyś księdzu plebanowi czarnawczyckiemu i poddanym jego do tej plebaniej należącym pozwalał za wiadomością swoją i leśniczek[s] wozić i brać drew leżących wywrotów (nic ze pnia nie spuszczać) na opał z gajów czarnawczyckich tak jako to ma na funduszu i według zwyczaju dawnego. A zatym cię Panu Bogu poruczam.

Dan w Szereszowie die 29 decembris anno 1633.

Mikołaj Krzysztof “The Orphan” Radziwiłł’s and
Albrycht Władysław Radziwiłł’s Seven Documents and
Letters from the End of 16th and the Beginning of 17th Centuries
Concerning Tithes and Other Benefits for the Catholic Parish
Church in Čarnaŭčycy and St. Barbara Provostry in Brest

ŁUKASZ GOŁASZEWSKI

Keywords: tithes in the Grand Duchy of Lithuania, Catholic Church in Brest, Catholic Church in Čarnaŭčycy, Mikołaj Krzysztof “The Orphan” Radziwiłł, Albrycht Władysław Radziwiłł, relations between magnates and Catholic clergy in Polish-Lithuanian Commonwealth.

39 Ten wyraz zapisano podwajając literę „l”.

Summary. The present paper contains an editing of seven documents and letters concerning the tithes from Radziwiłł's estates near Brest for the Catholic parish church in Čarnaŭčycy and St. Barbara provostry in Brest. Senders were two members of the Radziwiłł family: Mikołaj Krzysztof “The Orphan” and Albrycht Władysław and addresses parish priests and land-stewards. This documents are interesting sources of knowledge about relations between them and landlord's activity in the field of solutions to the disputes about tithes.